

ՄԱՐԴՈՒ մի և շունի պատմութիւնը : Երկուսն ևս զիրար կը սիրէին հաւասարապէս, այնպիսի սիրով որ մարդկային բարեկամութեան մէջ չի հանդիպել, քանզի մարդոց մէջ՝ մին է բարեկամ միւսին, երանի եթէ միւսն նորա թշնամին չլինի, իսկ եթէ լինի՝ ամենալտանգաւոր թշնամի է որոյ ձեռքէն ազատիլ չէ կարելի : Թշնամի այնպէս որ զձեզ պիտի սպանանէ դանդաղ հոգինիդ առնելէն վերջը :

Մարդը ոչ մեծ էր հասակաւ և ոչ փոքր, աւելի վասուժ քան թէ գէր, բաւական տգեղ. նորա գէմքը տարօրինակ էր. ոչ մի ցեղի չէր նմանել, ոչ թխազոյն, ոչ խարտեշազոյն և ոչ այլ շագանակազոյն :

Միւս բարեկամն ևս զիպուածական հանդիպողութենէ մի աշխարհ եկած էր : Նորա հայրը ու մայրը՝ երկուսն ևս խառնածին լինելով՝ բնաւ մի ցեղի չէին նմանել արդէն, երբ մէկ մէկու հանդիպեցան. — նոցա ձագր երկուսին ևս նման էր, — կարճ ու կիստոլին կանգուն ականջներովը նման էր նա քիչ մի Նոր Երկրի շներուն, կարճ ու շէկ մազերովը փոքրիկ տափաղունչ տոկերուն, երկնցած դունչովը բարակ որսականաց : Թաթերէն մին սպիտակ էր, միւսն սև : Այն անհասներէն էր որ վհատեցուցել են զՊիլֆոն շանց ցեղերու անուանակարգութիւնը գրելէ՝ ութսուն այլազան շանց տեսակը դասաւորելէն յետոյ :

Երկուսն ևս զիրար սիրեցին. աւելի սիրով կապուեցան տեսնելով որ ոչ ոք նոցա սիրելու էր. քանզի բաց ի իրենց տգեղութիւնէն յետին աստիճանի ազքատ ևս էին : Նոքա սակաւ անգամ կը նախանաչէին, որովհետեւ այդ տառելիքն՝ որով օրն կը սկսի, մութացկանի համար չէ՝ որք հարկադրուած են հացն կտոր կտոր ճարելու :

Նոքա զիպուածով կը ճաշէին, երբեմն վատ, երբեմն միջակ. ընթրիք ասածդ չէին գիտել. փոխանակ ընթրիքի կը քնանային. — քունը՝ այդ անուշ բարե-

կամը որ մարդուս կեանքը առկախ կը թողու մահու զգացումը ու խիղճը միտք բերելով :

Մարդը ու շունը դրամ չունեցած աստեն , կ'երթային գաղտնի տ' Օոսէի գետափը կը պառկէին , հոն նետուած հին մին յարդերու մէջ պլլուած :

★
★

Շունին անունն էր Մուսոն , մարդուն անունը Բեռնարդ : Երկու անուանք ևս նոցա վրայ հաւասարապէս յարմար էին՝ այնպէս որ մարդը կարող էր Մուսոն կոչուիլ , շունը՝ Բեռնարդ , ու մարդ այդոր ասելիք չունէր , քանզի նոցա կերպերուն , կեցուածքին ու շարժումներին մէջ տարբերութիւն չկար :

Բեռնարդ ամեն արհեստի ձեռք կը զարնէր՝ ամենևին արհեստ չցիտնալուն համար . յայտնի է թէ սովորաբար նորա արածները դժնգակ աշխատութիւնք էին որք ամենանուազ վարձատրեալքն են :

Մուսոն ոչինչ չգիտէր անել , իւր ախրով ետէն կ'երթար ամենուրեք , կը մասնակցէր նորա հացին , ձեռքերը կը լզէր , գիշերները կը տարցնէր , կը մխիթարէր ու կը սիրէր :

Զմեռ մի Մուսոն հիւանդացաւ . Բեռնարդ ստիպուեցաւ մինակ թողուլ զնա ամբողջ երկու օր տ' Օոսէի գետափը յարդին վրայ :

Երրորդ օրը այլ յարդ մնացած չէր : Մուսոն կը զոզողար ցրտէն ու ջերմէն , խոնաւ հողին վրայ . Բեռնարդ առաւ տարաւ զնա շնաբուծի մօտ որպէս զի խնամեն : Բժիշկը շարաթուան մի խնամոց փողը կանխիկ պահանջեց : Բեռնարդ ծախեց իւր ժիւղէթը ու երրորդ չապիկը վճարելու համար :

Սակայն Մուսոնին հիւանդութիւնը ծանր էր : Բեռնարդ կուգար ամեն օր այցելութեան իւր շունին ու բոլոր իւր ազատ ժամերը նորա քով կ'անցնէր :

Եկաւ հասաւ զինուորապետութեան ժամանակը . Բեռնարդ հարկադրեցաւ զինուոր երթալ : Զինուորութիւնը նորա համար հաճոյք պիտի լինէր եթէ շունը հետը լինէր . որովհետեւ զինուորաց գնդին մէջ հաց , անկողին և զգեստ կայ միշտ : Բայց Մուսոն տեղէն շարժիլ չէր կրնար դեռ : Քիչ մի դրամ՝ ճարեց իւր ցնցու ախքը ծախելով ու լալով ճամբայ ելաւ : Գուռը անպագար կը տեղափոխուէր . Բեռնարդի խելքը միտքը իւր շունն էր . պրամ դրամի վրայ գնելով գումար կը հաւաքէր և բժշկին կը դրկէր . անգամ մի , յանձնեց նա իւր փոքրիկ գումարը զինուոր ընկերի մի որ Պարիզ կ'երթար , ընկերը փոխանակ տանելու զայն բժշկին յանձնելու՝ փողը գինի պարծուց ու խմեց :

Օր մի Բեռնարդը նամակ մի ստացաւ . նամակը կը կրէր ամեն այն տեղեաց կնիքն ուրիշց զունայն անցել էր : Տասնհինգ օր առաջ գրուած էր և կենդանաբաժէն կուգար : Սա՝ չէր ստացած Բեռնարդի վերջի զրկած փողը , կ'իմացնէր նորա որ եթէ տասնհինգ օրէն շունին համար պատկանեալ փողն չվճարուէր , շունն՝ որ շատուց 'ի վեր բոլորովին առողջացած էր՝ պէտք էր ծախուիլ :

Բեռնարդ մարմնով փողաց , սիրար ճովուեցաւ . վազեց գնաց գնդապետին ,

նամակը ձեռքը բռնած . երբ ուզեց խօսիլ , ձայնը կտրուեցաւ , սկսաւ հեծծել . միայն կրցաւ տիտը նամակը երկնցնել գնդապետին և լայով սկսաւ ասել ու գոչել . « Մուտոն , իմ Մուտոնս , իմ խեղճ Մուտոնս ծախուի՛ » :

Գնդապետը զինքը խն գիտցաւ . բայց այնպէս սրտանց կու լար . այնչափ ճշմարտութիւն կար իւր արտմութեան մէջ և այնպիսի դառնութիւն արտասուաց մէջ , որ գնդապետը զինքը հանդարտեցուց , ապահովցուց ու պատմել տուաւ գործը .

— Գնդապետս , ասաց խօսքը լմնցնելով , Աստուծոյ համար լինի , կ'աղաչեմ թող տուր ինձի որ երթամ , թող տուր որ երթամ իմ Մուտոնս առնեմ բեռեմ : Թող տուր , կ'աղաչեմ , ապա թէ ոչ առանց հրամանի կ'երթամ : կը փախիմ կ'երթամ . պէտք է որ տեսնեմ Մուտոնին , չեմ ուզել որ նա ծախուի . ո՛հ , Աստուած իմ , Մուտոնս ծախուի՛ :

— Բայց , ասաց գնդապետը , եթէ քեզի հրաման տամ երթալու , ի՞նչպէս պիտի ձամբորդես . գիտես որ այս տեսակ արձակուրդի համար զինուորականաց ճամբու փող չեն տալ :

— Ո՛հ , ես պիտի մտրամ . մերժելու չեն ինձ հացի կտոր մի ու քիչ մի յարկ պառկելու համար : Գնդապետս , իմ բարի գնդապետս , թող տուր որ երթամ :

— Զինուորը պէտք չէ մտրայ . Պարիզ հասնելովք ի՞նչ պիտի անես . եթէ չկարողանաս վճարել կենդանաբուծին , շունդ աչքիդ առջև իսկ կարող է ծախել :

— Չեմ գիտել թէ ինչ պիտի անեմ , բայց Մուտոնին պիտի ազատեմ , ծախել տալու չեմ . իմ միակ բարեկամն է : Առանց նորա , առանց նորա փայփայանքին , առանց նորա խելօք ու բարեկամական նայուածքին , մինչև հիմա քսան անգամ թագաւորական կամուրջէն ինքս ինձի ջուրը նետած կը լինէի : Թող տալու չեմ որ նորա ծախեն . ի՞նչպէս երջանիկ պիտի լինի զիս նորէն տեսնելով . պիտի աղաչեմ բժշկին , ծռնկի պիտի գամ առջևը , պիտի սպաննեմ : Նա շուներս պիտի չծախէ . երկորդ որ փողը պիտի վճարեմ կամաց կամաց : Եթէ Մտանիսլաւ չգողնար դրամն , Մուտոնին թողակը վճարուած կը լինէր . դահն . կան դահնկանի վրայ գնելով պիտի հաւարեմ ու բժշկին պիտի հառուցանեմ : Առաջուան վարքովս պիտի կենամ . ես գինեսուուն կամ ուրիշ տեղեր չեմ երթալ . գնդապետս , թող տուր որ երթամ :

Գնդապետն հանեց երեք ոսկի տուաւ ասելով

— Գնա գտիր Մուտոնին :

Բեռնարդ իւր գնդապետին ձեռքը կը համբուրէր , կ'ուզէր ոտքն . ես համբուրեի . գնդապետը զրկեց զինքը իւր ճանապարհապիւր առնելու :

Բեռնարդ երկու հարիւր փարսախ տեղ ճամբայ պիտի քալէր . ուրախ ճամբայ ելաւ իւր արձակուրդի թուղթը թիթեղեայ տուփի մէջ դրած , իսկ երեք ոսկին զգուշութեամբ կապած ու փաթթած զրպանին մէջ . Քաջապէս կը քալէր , յոգնածութեան , անձրեւին , քամիին անուշապիւր , մտածելով որ զՄուտոն իւր հին ընկերը պիտի տեսնէր կրկին :

— Խեղճ Մուտոն , ասաց ինք իրեն , հիմա ի՞նչպէս երջանիկ պիտի լինինք ,

հիմա ի՛նչպէս տաք տաք պիտի պառկինք, ամէն օր կերակուր պիտի ունենանք։ Արձակ ժամանակ շատ պիտի ունենամք քու վրագ հոգ տանելու, զքեզ լուանալու և սապոնելու համար. դու գեղեցիկ ու մաքուր պիտի լինիս։ Դու հարկադրուելու չես այլ ինձ սպասելու դռներու առջև ինչպէս որ յանձնարարութիւնք կատարած միջոցիս կ'անէիր. ամենքը զքեզ պիտի սիրեն. զինուորները շուն կը սիրեն. դու զինուորանոցին մէջ ազատ ու տէր պիտի լինիս. մինչև անգամ սոսորին—բուսկայք քեզ ոսկորներ պիտի տան կրծելու։ Քեզ փայլուն պիտի անեմ՝ գնդապետին առջև հանելէն առաջ. և այն երկար անգործ ժամերուս՝ փոխանակ զինետուն երթալու, քեզի հետ քալելու պիտի երթանք։ Դու պիտի զարմանաս զիս գեղեցիկ հագուած և ամեն օր նոյն ժամուն կերակուր կերածս տեսնելով։

Ահա այս մտածութիւնք նորա հոգի կու տային քալելու. քառներորդ օրը Պարիզ հասաւ յոգնած կամ աւելի ուժաթափ։ Այնու հանդերձ առանց կանգ առնելու վազեց գնաց կենդանաբուժին տունը։

Կենդանաբոյժը խիստ զբաղած էր. Բեռնարդին ասին որ սպասէ. նա խընդրեց տեսնել զվր շունը. ծառան նոյնը չէր ու Բեռնարդին չէր ճանչնալ որով յայտնեց նորա որ առանց բժշկի մասնաւոր հրամանին՝ շնանոցը մարդ մացնել արգիլած էր։ — Կը ճանչնաս իմ շունս, անունը Մուտոն է. առաց Բեռնարդ. — Ոչ, պատասխանեց ծառան. հոս ամեն շունի անունը պատ է. — Դեղին է շունս, յաւել Բեռնարդ, թաթերուն մէկը ճերմակ. — Ութ հաս կայ՝ որ զեղին են և ես բնաւ նայած չեմ թէ թաթերը ինչ գունով են։

Բեռնարդ նախատեսելին մէջ կը շրջէր սաստիկ անհամբեր. Մուտոն հոն էր թերևս, զոնով մի անդին բաժնուած իրմէն. Մուտոն տիտուր ու զժբաղղ. ինչպիսի՛ երջանկութիւն էր զինքը տեսնելն, զինքը համբուրելը. ի՛նչպէս պիտի ցատկէ ու կանչէ։ Ես զինքը պիտի առնում պիտի տանեմ, մէկտեղ պիտի երթանք այլ ևս մէկմէկէ չբաժնուելու համար։ Ինչպիսի՛ ուրախութիւն ասկից զուրս ելնել Մուտոնով, իմ բարի Մուտոնովս։

— Բարեկամ ասաց ծառան, կարող ես ներս մտնել։

Բեռնարդ թափով բժշկին առջև վազեց, հանեց զբալանէն քովը եղած չեղած ոսկի ու կէսը։

— Պարոն, ասաց, Մուտոնին ետեէն եկայ, իմ շունս առնելու եկայ։

Կենդանաբոյժը զինքը չճանչցաւ. — Ձեր շունին անունը Մուտոն էր. — Այո՛ Պարոն, Մուտոն է։

— Ո՞ր օրը հոս մտել է. — Շաբաթ օր մի, փետրուարի..... 182.... — նորա նշաններն ի՛նչ են. — Ինքն զեղին, թաթերէն մին ճերմակ. — Ա՛հ այո՛, այո՛, Մուտոն, զեղնազոյն, կարճամազ, ճերմակ թաթով. այդ է այդ, հա՛. նորա ծախուածը ինչդ օր է. թոշակը վճարուած չլինելուն պատճառաւ։

Բեռնարդին քիչ մնաց սիրտը պիտի անցնէր. քանի մի վարկեան լուծենէ վերջ — ծախուած է, գաչեց. — Այո՛, հինգ օր առաջ ծախուեցաւ, անվճար մնալուն պատճառաւ. տասներկու ֆրանգ կը պատկանէր, ութ ֆրանգի ծախեցի. դու ինձ չորս ֆրանգ ևս տայիք ես. պէտք է որ այդոր ստացագիր մի

տամ. — Ո՞ր է. — Ստացադիրը. ահա ընդունէ, աուր փողը. — Ո՞ր է Մուսոն. — Ձեմ գիտե՛լ:

Բեռնարդ բռնկին թեւէն բռնելով՝ գոչեց. — Ելթէ չասես Մուսոն ուր է, հիմա կը խզուեմ:

— Փողոց Թրկաթիւն, կղզի Ս. Լուի. ոչ տան թիւը գիտեմ և ոչ այլ գնողին անունն:

★
★ ★

Բեռնարդ վազեց զնաց Թրկաթիւն փողոցը, տասն անգամ ամէն կողմ վազուեաց. բայց այն օրը կիրակի լինելով խանութները փակուած էին: Գիշերը անցուց մօտակայ փառ պանդոկի մի մէջ: Առաւօտն արշալուսին Թրկաթիւն փողոցին մէջ կը շրջէր, զննելով խանութները, դռներէն ներս մտնելով, դռնապաններուն հարցափորձելով. որք տամարդի կը մերժէին աւելի՝ քան թէ սրոյ պատասխան կուտային: Երկրորդ օրը զամ շինողի մի դրան առջեւն անցած մի ջոցին, գործաւորը Միգոռ անունը տալով կանչեց: Բեռնարդ երբ լսեց որ շուն մի կը կանչեն, դարձաւ ետեւ նայելու. այդ շունը Մուսոնն էր որ զամ շինողին խանութէն դուրս ելնելով՝ ուրախութենէն ոռնալով վազեց եկառ ցատկեցաւ իւր տիրոջ վրայ. Բեռնարդ իւր գրկին մէջ առաւ զինքը համբուրեց ու սկսաւ լալ:

Գամ շինողն սակայն Միգոռ գոչելով կը սուլէր, իսկ Մուսոնը՝ ոչխար դարձած ու իւր Բեռնարդ բարեկամին բարեկամը կրկին հանդիսացած՝ բնաւ տեղէն չէր շարժել: Գամ շինողը դուրս ելաւ, աջացիի հարուած մի առաւ շունին՝ նորա անհնազանդութիւնն պատժելու համար: Բեռնարդ գործաւորին այնպիսի բռնցիով մի պատասխանեց որ թմրեցուց մարդուն:

Որիչը գործաւորը ևս դուրս ելան իրենց ընկերը պաշտպանելու համար. կըռիւ մի բրդաւ, պահապան գինւորը եկան, առին Բեռնարդին տարին ոստիկանութեան ուր անցուց նա այն գիշերը:

Հետեւեալ օրը զնաց զամ շինողին խանութը. արուեստաւորը զինքը սպառնայից բնորոնեցաւ:

— Ես եկած չեմ կռիւ անելու, ասաց Բեռնարդ, բնիհակառակն եկել եմ ձեզ մէ ծառայութիւն մի խնդրելու. ես նախ և առաջ ներում կը հայցեմ իմ երեկուան զայրացածիս համար. բայց այդ շունը իմն է: — Ի՞նչպէս, գոչեց բեռնաւորը, այդ շունը ձերն է՞, ուրեմն զիս գո՞ղ կը կարծէք. Օհէ՛, Մարտիրոս, քու առջեւ չէ՞ր որ Միգոռին համար ուժ ֆրանզ վճարեցի, պատրաստի փողով: — Պարոն, կրկնեց Բեռնարդ, չեմ ասել որ այդ շունը այսօրուան օրս ձերը չէ, քանի որ զնեւ ու փող վճարել էք. բայց առաջ իմն էր և ահա եկել եմ խնդրելու որ ինձ ծախէք:

Այսպէս խօսելուէ Բեռնարդ կը ջանար տեսնել զՄուսոն խանութին մէջ: — Ոչ, պատասխանեց զամ շինողը, Միգոռ իմ արուեստս լաւ գիտէ. այնչափ շուներէ վերջ որոց ի դուր ջանացի սովորեցնել, առաջին շունն է որ սովորեցաւ. նա ինձ համար յոյժ թանկագինն է որ ես յօժարանամ ինձմէ հեռացնել:

Այդ միջոցին Բեռնարդ տեսաւ զՄուսոն որ մէկ անիւի մի քով կեցել էր ու կը դարձնէր զայն. խեղճ զինուորին սիրտը ճմլուեցաւ :

— Պարոն, ասաց, քսան ֆրանգ կուտամ ձեզի. — Ամենեւին, պատասխանեց արուեստաւորը, ես գնեցի զՄեդոս, և պիտի պահեմ. մէյմ'ալ որ չեմ ուզել զրկուիլ այսպիսի պիտանի կենդանիէ մի ծախելով զայն այնպիսի մարդու որ երէկ մազ մնաց զիս պիտի սպանանէր :

— Շատ կը ցաւիմ հանդիպած դէպքին, բայց գուր նախ սկսաք. — Ի՞նչ, միթէ ես ձեր վրայ յարձակեցայ. նշմարած չէի զձեզ մինչև անգամ, երբ անասունի պէս վրաս յարձակեցաք. — Դուք Մուսոնին ոտքով զարկիք. — Իրաւունք ունէի ուղղել շունս որ սուլած ժամանակս չի գալ. — Ո՛հ, ասաց զինուորը, տարի մի կայ որ տեսնուած չէինք :

Մուսոն աղիւղորմ ձայնով գոչեց .

Բեռնարդ ուզեց խանութը մտնել, զամ շինողը թող չստաւ. զինուորը սրգմեց իւր բռունցքը բայց ինք իրեն զսպեց. — Աստուած իմ, ի՛նչ եղել է Մուսոնին. — Անշուշտ զձեզ տեսել է, կանգնել է ու պատժոյ արժանացել է :

— Պարոն, գոչեց Բեռնարդ, քսան հինգ ֆրանգ կուտամ. բոլոր ունեցածս է. մուրալով ես պիտի դառնամ, բայց հոգ չէ եթէ Մուսոն հետս լինի : Առէք ահա քսանհինգ ֆրանգը, կ'աղաչեմ :

Գործաւորը տարտամեցաւ. Բեռնարդ շունչ չէր առնուլ. սակայն ռիւր սրտին յաղթելով ասաց. — Ոչ, Մեդոս ինձ օգտակար է, ես զինքը գնեցի առի, քովս պիտի պահեմ. եթէ հարիւր ֆրանգ ևս տալու լինիր ձերը լինելու չէ :

Բեռնարդ ուզեց խօսիլ. միւս գործաւորները վրայ հասան ու վռնտեցին զինքը : Հետեւեալ օրը դարձեալ եկաւ խանութին առջև թափառելու. Մուսոնի կեղեքիչ ձայնն նորէն լսուեցաւ, բայց այս անգամ պատճառն ակն յայտնի իմացաւ : Շունը իւր տիրոջ ճանչնալով կանգնել էր գործէն, անիւը ման չէր գալ. ու գործաւորն՝ ընդհատեալ իւր գործէն՝ կճել էր շունին կրակին մէջ կարմրեցուցած երկաթով մի. Մուսոն նորէն սկսել էր դարձնել անիւը, Բեռնարդ կրկին ուզեց մտնել խանութը, Մուսոն դարձեալ կանգնեցաւ ու երկորդ անգամ երբ կարմիր երկաթով խթեցին՝ շունը սկսաւ իւր գործը շարունակել :

Բեռնարդ հեռացաւ գնաց, սիրտը էրած. չէր կարող զամ շինողին խանութին առջևէն անցնիլ, քանզի Մուսոնին ստացած անգութ մէքքերուն պատճառ էր : Հետեւեալ օրը չերեցաւ :

— Եւ վերջը՞. — մէյմ'ալ զինքը չտեսան. — Ուրեմն գո՛ւնը վերադարձաւ. Ոչ ևս. բնաւ. և ոչ որ իմացաւ նորա վերայ տեղեկութիւն. ամենեւին չեն գիտել թէ ինչ եղաւ նա :

Առփոռն կարր

Թարգ. Մ. Ռ. Թխմինճեան